

„Azokkal kedig Jézus vacsorálatta vevé a kenyeret...”

Az *-atta/-ette* képzős határozói igenevek és szinonimáik
ómagyar bibliafordításokban¹

A téma elhelyezése, értelmezése

A magyar nyelvű kódexirodalom – amelyet számunkra 45 fennmaradt kódex képvisel – teljes egészében latinból fordított szövegeket tartalmaz. Ezek témája a körülményekből adódóan egyházi, és néhány párhuzamos szöveg is található köztük, amelyek pár imacsoport kivételével alapvetően bibliafordítások, vagy pontosabb úgy fogalmazni, hogy töredékek a magyar nyelvű bibliai szövegek fordításaiból. A korai időszakból ezek azok a szövegek, amelyekkel kapcsolatban tehát fel lehet tenni fordítási hagyományokkal, megoldásokkal kapcsolatos kérdéseket.

A szövegeket jól jellemzi Károly Sándor megfogalmazása: „[m]ivel akkor még nem volt egységes irodalmi köznyelv, nyelvjárási, tájnyelvi sajátosságok keverednek benne írott nyelvi újításokkal és latinizmusokkal”,² illetve fontos szem előtt tartani a Tarnai Andor-féle másodlagos szóbeliséget, amely azt feltételezi, hogy létezett egy pusztán szóbeli (esetileg lejegyzett, vö. Árpád-kori kis szövegemlékek), egyházi, a „köznapiól eltérő, retorikus hatásra törő és formulákkal terhelt nyelvi réteg.”³ Ennek a nyomai olykor fel is lelhetők a kódexekben, ám beazonosításuk komplex és aprólékos feladat, nem egyszer lehetetlen is.

Három kódexben maradt ránk viszonylag hosszabb újszövetségi szakasz: az ún. *Müncheni*, a *Döbrentei*- és a *Jordánszky-kódex*ben. A Müncheni kódex⁴ 1466-ban másolt szöveg, nyelvállapota viszont valószínűleg a XV. század első felét tükrözi. Ez az ún. *Huszita biblia* néven emlegetett nyelvemlék-

¹ A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

² KÁROLY Sándor (1972), A huszizmus és a magyar bibliafordítás. A Müncheni Kódex új magyar kiadása alkalmából. *Létiink* 2. 81–90, 88.

³ TARNAI Andor (1984), „A magyar nyelvet írni kezdik”. *Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 23.

⁴ *Müncheni kódex* (MünchK.): München, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Hung. 1. Kiadása: *A Müncheni Kódex 1466-ból. Kritikai szövegkiadás a latin megfelelővel együtt*, szerk.: NYÍRI Antal, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971. (Codices Hungarici, 7.)

csoportnak a négy evangéliumot tartalmazó része. A Döbrentei-kódex⁵ egy világi pap által másolt szövegegyüttes 1508-ból, és csak a liturgia során felolvasott szövegrészeket tartalmazza, tehát nem teljes evangéliumfordítás. A Jordánszky-kódex⁶ újszövetségi részét 1516-ban másolták, a négy evangélium mellett a páli leveleket is megtaláljuk benne.

Már a nyelvemlékekkel kapcsolatos kutatások kezdetén Mészöly Geleon megállapított bizonyos tendenciákat és fordítói megoldásokat, amelyek alapján azt feltételezte, hogy a MünchK. és a JordK. két alapvetően különböző fordítási hagyományt képvisel, a DöbrK. pedig a MünchK.-hez áll közelebb⁷. Többen végeztek azonban vizsgálatokat, amelyek közül a legmeggyőzőbb Károly Sándor példatára, mely azt mutatja ki, hogy ezek a vonalak nem olyan merevek, és bármely két változat között ki lehet mutatni kisebb-nagyobb összefüggéseket⁸. A kérdéskör a már említett nyelvjárási, írott nyelvi, latin hatás nyomán alakult és a szóbeliségből átkerülő elemeknek köszönhetően igen nehezen kutatható – a legtöbb esetben biztosan nem is tudunk állítani egy-egy elem vagy alak milyenségéről, viszont a nyelvi rendszer bármely szintjén végzett nagyszámú mikroelemzés árnyalhatja a képet. Jelen írásban egy morfológiai jelenséget veszek górcső alá: az *-atta/-ette* igenévképzőt és szinonim megoldásait a fordításokban.

Kérdésfelvetés és anyag

Az igeneves szerkesztés gazdaságos, és tömörebb megformálást tesz lehetővé, mint a mellékmondatos szerkesztés. Írásban valószínűleg mindig is gyakoribb volt mint szóban, mert a mellékmondatos megoldásoknál magasabb fokú tervezettséget igényel. A kódexirodalom különösen is gazdag igenevekben, mert azok eleve a finnugor nyelvekben jelen vannak, és a latin szöveg is ösztönzőleg hatott a használatukra. Károly Sándor megfogalmazásában: „hiszen kódexeink igen kedvelik az igenevek alkalmazásában a változatosságot, s minden másfajta igenév tekintetében a leggazdagabb példa-

⁵ *Döbrentei-kódex* (DöbrK.): Gyulafehérvár, Batthyaneum, R. III. 76. Kiadása: *Döbrentei-kódex 1508*, közzevetszi, bevezetés, jegyzetek: ABAFFY Csilla és T. SZABÓ Csilla, Budapest, Argumentum Kiadó, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1995. (Régi Magyar Kódexek, 19.)

⁶ *Jordánszky-kódex* (JordK.): Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, MSS II. 1. Kiadása: *A Jordánszky-kódex bibliafordítása, sajtó alá rendezte és kinyomatta*: TOLDY Ferenc, az eredetivel összevetette, a Csemez-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta: VOLF György, Buda, 1888. (Régi magyar nyelvemlékek, 5.)

⁷ MÉSZÖLY GEDEON (1917), Legrégibb bibliafordítóinkról, *Magyar Nyelv* 13. 35–44, 71–83.

⁸ KÁROLY Sándor (1956a), A Jordánszky-kódex viszonya más bibliafordításokhoz, *Nyelvtudományi Közlemények* 57. 260–268.

tárat nyújtják”,⁹ illetve „az igenevek sokkal nagyobb szerepet játszanak a kései ómagyar kor nyelvében, mint a maiban. És ha beszélhetünk kései ómagyar kori „nyelvújításról”, akkor azt mondhatjuk, hogy az akkori nyelvújítás legkedveltebb eszközei”.¹⁰

Az *-atta/-ette* egy határozói igenévképző, amely idővonatkozás, illetve állapot kifejezésére alkalmas: pl. *lakatta* ’amikor lakott’, *seprette* ’miközben sepert; seprő állapotában.’¹¹ A kódexirodalomban rövid életű, a korai kódexekben szerepel főleg: a Jókai-, a Bécsi és a Münchener kódexben.¹² Későbbi kódexekben szórányosan fordul elő, de úgy tűnik, bibliai szövegekben és imákban, vagyis olyan szövegtípusokban, amelyek hajlamosak az archaikus alakokat konzerválni. (SzékK., ÉrdyK. – bibliai szöveg; PeerK., LázK., GyöngyK., ThewrK. *függötted* alakjai – ima.¹³) Mivel a Huszita biblia több nyelvi megoldása kapcsán felmerül a tudatos fordítói alkotás, meg kell jegyezni, hogy itt nem lehet erről szó, mert nyelvjárási adatok idézhetőek későbből is.¹⁴ A magyar nyelv történeti nyelvtana (továbbiakban TNyt.) szerzői az ősmagyar korban keletkezettnek tartják,¹⁵ tehát lehetséges, hogy csak írott voltában volt rövid életű.

Károly Sándor szerint a képző az *-at/-et* képzős főnévnek (mai szinonim megfelelője az *-ás/-és* pl. *születet, támadat; vagy virradat, felelet*) és a locativusi-modalis *-t*-nek a kapcsolata, személyragozva. Károly valószínűnek tartja, hogy nem locativusi *-t* járult a főnevekhez, hanem egy *-ta/-te* elem, amely időhatározókban szokott előfordulni, és mivel a magánhangzókat a beszélők birtokos személyragnak fogták fel, annak analógiájára kialakult a majdnem teljes személyragos paradigma.¹⁶

A TNyt. szerzői szerint az igenév egy ősmagyar **adata* típusú alakból vezethető le, mint a többi *-t/-tt* képzős igenév. Az ősmagyar kor elején **lakata/*menete* alakú lehetett, az igenévképző előtti alsó nyelvállású magánhangzó megőrződött, a *t* pedig az intervokalikus helyzetben geminálódott. Az *elmenettem* pedig tulajdonképpen szinonimája a *mentemben*, határozóraggal megerősített szóalaknak, melyből hiányzik a képző előtti magánhangzó.¹⁷ Ez a mai köznyelvnek is valamennyire része, vö. pl. *jártában-keltében*.

⁹ KÁROLY Sándor (1956b), *Igenévszerünk a kódexirodalom első szakaszában*, Budapest, Akadémiai Kiadó. (Nyelvtudományi Értekezések 10.) 15.

¹⁰ A. JÁSZÓ Anna (1992), Az igenevek. In BENKŐ Loránd (főszerk.), *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/1. A kései ómagyar kor. Morfológia*, Budapest, Akadémiai Kiadó. 411–454, 454.

¹¹ A. JÁSZÓ Anna (1991) Az igenevek. In BENKŐ LORÁND (főszerk.), *A magyar nyelv történeti nyelvtana I. A korai ómagyar kor és előzményei*, Budapest, Akadémiai Kiadó. 319–352, 334.

¹² KÁROLY 1956b:214.

¹³ Vö. A. JÁSZÓ 1992:451–454.

¹⁴ A. JÁSZÓ 1992:451.

¹⁵ A. JÁSZÓ 1991:320.

¹⁶ KÁROLY 1956b:15.

¹⁷ A. JÁSZÓ 1991:334.

Az igenév használata rokon a *-ván/-vén* képzős igenév használatával, de jelentés és mondattani funkció szempontjából korlátozottabb: csak egyidejű cselekvést fejez ki, cselekvő értelemben, általában tárgyi vagy független cselekvéshordozóval állapot-, illetve időhatározóként. Előbbi általában a *lát, hall, lel* ige mellett fordul elő és a latin participium imperfectumot fordítják vele, utóbbi pedig a latin participium imperfectum absolutum szerkezetnek felel meg.¹⁸

Tanulmányomban tehát arra keresem a választ, hogy mi szerepel a párhuzamos fordításokban, amikor a MünchK. ezeket az igeneveket használja, és árul-e el ez valamit az említett fordítási hagyományokról, fordítói megoldásokról. Az anyaggyűjtést jelenleg a Máté evangéliumára korlátoztam. Megjegyzendő, hogy Gugán Katalin egy tanulmányában bibliafordításokat összehasonlítva foglalkozik az igenévképzők szinonim megoldásaival: kisebb mintán, viszont nagyobb időtávot átfogva, részben más szempontok mentén.¹⁹ Az idézett szövegek forrása a kódexek bibliográfiában megadott kiadásai.

Az -atta/-ette képző előfordulásai és a szinonim megoldások

A MünchK.-ben, a Máté evangéliumában 17 alkalommal fordul elő *-atta/-ette* képzővel létrehozott igenév. Néhány példa: *Es miko2 innèn èl mentuolna ic lata eg Mate nèuø èmbe2t a· vamon vlèttè / & mōda nèki...* (9:9), *Es miko2 iutotuolna ic pète2nc hazaba / lata ø napat fèkette / & hideg lelettè* (8:14) stb. (Az összes adat és a szinonim megoldások a Függelékben olvashatók.) A 28 fejezetből 7 fejezetben találkozunk vele. Az adatok a kódexben elszórtan vannak jelen, feltűnő viszont, hogy a 26. fejezetben, a passió leírásánál találjuk az adatok több mint felét, 9 előfordulást.

Fejezet	Előfordulások száma
8.	2
9.	1
13.	1
17.	1
24.	1
26.	9
27.	1

¹⁸ KÁROLY 1956b:214.

¹⁹ GUGÁN Katalin (2002), Syntactic synonymy: a case study, *Acta Linguistica Hungarica* 49. 23–49.

A tizenhét adaton tíz ige osztozik. Az ül (4 adat), *alszik* (3), *beszél* (2), és az *ereszt* (2) többször szerepel, és egy-egy alkalommal a *fekszik*, *hall*, *jön*, *kimegy*, *lel*, *vacsorál*. Az *alszik* három adata valójában inkább egy, mert ugyanabban a mondat szerkezetben fordul elő háromszor – & *lèle okèt alat-toc* (26: 40, 43, 45) –, ráadásul a harmadik esetben a latinban (és a párhuzamos fordításokban) ismét nem szerepel a tagmondat, csak a MünchK. fordítója vagy másolója illeszthette be. A *beszél* esetében felmerülhet a formulaszerűség, és így a szóbeliség hatása, mert ez a fordulat tizenkétszer szerepel a kódexben.²⁰ Példák a Máté evangéliumából: *Q meg è bèzèllettè im fènès kòd kò2nekeze m̃g ɔtèt...* (17:5), *Meg ɔ è bèzèllettè im èliɔɔ Iudas...* (26:47). Más evangéliumokban rendszeres gyűjtést nem végeztem, de esetlegesen szembejött néhány másik ige, amelyek a képzővel állnak, például *evéz* (Lk 8:23), *fűt* ’melegíti magát’ (Mk 14:67).

A többi kódex párhuzamos megoldásait átolvasva feltűnő, hogy az eltérés nemcsak a grammatikai megformálásban, hanem olykor a választott igékben is megmutatkozik. Így a lexémák szintjén is felmerül, hogy melyik kódex megoldása melyikhez áll közelebb – még ha a minta igen kicsi és véletlenszerű is. Az alábbi példákat szemügyre véve látjuk, hogy a DöbrK. nem feltétlen a MünchK.-re hasonlít, hanem esetenként a JordK.-szel egyezik az ige.²¹

Locus	Vulgata	MünchK.	DöbrK.	JordK.
8:14	Et cum venisset Iesus in domum Petri, vidit socrum eius iacentem et febricitantem	Es miko2 iutotuolna i° pète2n° hazaba / lata ɔ napat fèkette / & hideg lelettè (14rb)	–	Ennek vtanna, mykoron yewt vona Jefus peternek hazához, lata hw napat vezteg fekwen, feyet faydalwan (376)
17:5	Adhuc eo loquente ecce nubes lucida obumbravit eos ...	Q meg è bèzèllettè im fènès kòd kò2nekeze m̃g ɔtèt... (23rb)	Meeg v zoltaba Ime feñes kòd arñekba veve vtet... (494)	Myglen ezt bezeellenee , yme fenef ked be bamla hwket... (407)
26:47a	Adhuc eo loquente, ecce Iudas unus de duodecim venit	Meg ɔ è bèzèllettè im èliɔɔ Iudas a tizènkèttò kò33ɔl eg (33ra)	Meeg v zoltaba Ime Ivdas tizenkettònek ègégik · el ivta (434)	Meeg è bezed zolwan ; yme ottan Judas, egy á tyzenkette kezzel, el ywta (441)
26:12	Mittens enim haec unguentum hoc in corpus meum ad sepeliendum me fecit	me2t / è2èztettè è kènètet èn testem2e èltèmètèndònèc tòt èngemèt (32rb)	Mert ez · az kenetet en testembe bolatvan · engem temetesre tòtte (431)	ònthwen kedeg ez azonyallat ez kenetet az en testemre, zerze enghemet el temeteefre (438)

²⁰ Vö. NYÍRI Antal (szerk.) (1993), *A Müncheni kódex magyar–latin szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 55.

²¹ Hasonló egyezésekre lásd KÁROLY 1956a:264–266.

26:47b	turba multa cum gladiis et fustibus, missi a principibus sacerdotum et senioribus populi	...foc gólèkezèt tɔʒockèl & rudackal / è2èztettèc a· papi fèdèlmectɔl (33ra-rb)	...nag' sereg tɔʒokel es drongokal papok feiedelmitɔl bolattatak (434)	...fok fereghek ffegywerekkel, es dorongokkal, boczathwan az papy feyedelmekthwl (441)
26:71	Exeunte autem illo ianuam, vidit eum alia ancilla	ʒ ke· aʒ aiton ki menette lata ɔtet mas lean (33vb)	annak kedeg aiton ki mentebe · lata ýtet mas lean (437)	Az kedyglen ky nyomotwan az ayonton, megh lataa hw'tet maf zolgalo lean (445)

A JordK. fordításában magának a képzőnek a szinonimái – láttuk, esetenként különböző igéken – alapvetően és legtöbb esetben (13 adat) a *-ván/-vén* szintén határozói igénév képző. Néhány példa:

Locus	Vulgata	MünchK.	DöbrK.	JordK.
8:14	Et cum venisset Iesus in domum Petri, vidit socrum eius iacentem et febricitantem	Es miko2 iutotuolna i ^c pète2n ^c hazaba / lata ɔ napat fèkette / & hideg lelettè (14rb)	–	Ennek vtanna, mykoron yewt vona Jefus peternek hazához, lata hw napat vezteg fekwen , feyef faydalwan (376)
9:9	Et cum transiret inde Iesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthaeum nomine. Et ait illi: ...	Es miko2 innèn èl mentuolna i ^c lata eg Mate nèuò, èmbe2t a· vamon vlèttè / & mōda nèki... (15ra)	Mikoron menne iesus lata eg mate nevo, embert vamon vlven · es monda neki... (410)	Es mykoron el menne ennen Jefus, lata eg' embert ylwen az vamon, Mathe newth, es monda hwneky (378)
26:40	Et venit ad discipulos suos et invenit eos dormientes	Es iɔuɔ ɔ taneituañihoz & léle ɔkèt alattoc (33ra)	Es iɔve az · taneitvañokhoz : es lele ýket alottokban (434)	Es yewe az tanoythwanyokhoz, es talala hw'ket el alwan (441)

Három esetben viszont *-na/-ne* alakilag feltételes módú igealakkkal találkozunk, amelyet valószínűleg konjunktívusz fordítására alkalmaz a szerző. A példákból világos, hogy igékhez nem kötődik a *-na/-ne* használata, hiszen a *beszél* és az *ül* is előfordul *-ván/-vén* képzővel.

Locus	Vulgata	MünchK.	DöbrK.	JordK.
17:5	Adhuc eo loquente ecce nubes lucida obumbravit eos ...	ʒ meg è bèzèllettè im fènès kɔd kɔ2ñekezè m̃g ɔtèt... (23rb)	Meeg v' zoltaba Ime feñes kɔd arñekba veve ýtet... (494)	Myglen ezt bezeellenee , yme fenef ked be bamla hwket... (407)

24:3	Sedente autem eo super montem Oliveti, accesserunt ad eum discipuli secreto dicentes...	Q ke· oliuetnac hegen v̄lètè / vepen° q hozia titkon q taneituañi monduan... (29va)	–	Mykoron kedeg ylne az oliuetymnek hegyen, yarwlanak eleyben hw̄ tanoythwany tytkon mondwan... (430)
26:26	Cenantibus autem eis, accepit Iesus panem...	Azockal ke· ic valoralatta / veue a· kenè2èt... (32va)	V̄ valoraiok leven kedeg · iesus · fel von keñeret... (432)	Mykoron azert vaczoralnanak , veue Jef[us] az kyñeret... (439)

A három kódex közül a DöbrK. megoldásai a legsokszínűbbek. Mivel a szöveg nem folyamatos, ennek az esetében 12 előfordulásról beszélhetünk. 4 esetben a kódex a JordK.-hez hasonlóan a *-ván/-vén*-t használja (egyszer összetett igealakos szerkezetben a létigén – a példákat lásd a Függelékben), egyszer főnévi igenévvel oldja meg a fordítást:

Locus	Vulgata	MünchK.	DöbrK.	JordK.
26:64b	...et venientem in nubibus caeli	...& iouèttè mēn° kōdibèn (33va)	es ioñi meñneknek fellegeben (436)	es yewen menyey kōdōkben (443)

A DöbrK. önálló megoldásának tűnik a *-ta/-te* képzős főnevesült, ragozott igenevek alkalmazása: kétszer a *szól*, egyszer-egyszer a *megy* és az *ül* ige esetében. A képző, eredetét tekintve egyes vélemények szerint rokon az *-atta/-ette* képzővel.

Locus	Vulgata	MünchK.	DöbrK.	JordK.
17:5	Adhuc eo loquente ecce nubes lucida obumbravit eos ...	Q meg è bèzèllettè im fènès kōd kō2nekeze m̄ng q̄tèt... (23rb)	Meeg v̄ zoltaba Ime feñes kōd arñekba veue vtet... (494)	Myglen ezt bezeellenee, yme fenef ked be bamla hwket... (407)
26:47	Adhuc eo loquente, ecce Iudas unus de duodecim venit	Meg q̄ è bèzèllettè im èliouo Iudas a· tizènkèttō kō33ol eg (33ra)	Meeg v̄ zoltaba Ime Ivdas tizenkettōnek égǵik ·el ivta (434)	Meeg è bezed zolwan; yme ottan Judas, egy ä tyzenkette kezzel, el ywta (441)
26:71	Exeunte autem illo ianuam, vidit eum alia ancilla	Q ke· a3 aiton ki menètte lata q̄tet mas lean (33vb)	annak kedeg aiton ki mentebe ·lata vtet mas lean (437)	Az kedyglen ky nyomotwan az ayonton, megh lataa hw̄tet maf zolgalo lean (444)
27:19	Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor eius dicens	Q a itelo zècbèn v̄lètè kè· / è2èǵte q̄ hozia q̄ felèfegè mōduan (34rb)	V̄ kedeg itilo zekben v̄lteben kv̄lde v̄ hozia v̄ felesege mondvan (439)	Ylwen kedyglen hw̄ ytelō zekyben, kylde hozya hw̄ felefege (445)

Három olyan hely is található a szövegben, ahol a fordító a MünchK.-féle *-atta* képzővel létrehozott igenevet használ. Ebből kétszer már főnevesült alakról van szó, egy esetben pedig szabályos igenévről értelmezői pozícióban. Ezen kívül egy olyan helyen is szerepel főnevesült alak, amikor a MünchK.-ben feltételes módú igealak szerepel: *es v ettekbem · monda nekik* (DöbrK. 432) – & *mico2 ènnenc monda azocnac* (MünchK. 32va) – *Et edentibus illis dixit* (Mt 26:21).

Locus	Vulgata	MünchK.	DöbrK.	JordK.
26:40	Et venit ad discipulos suos et invenit eos dormientes	Es iqouo o taneitvañihoz & léle okèt alattoc (33ra)	Es iqve az · taneitvañokhoz : es lele vket alottokban (434)	Es yewe az tanoythwanyokhoz, es talala hñket el alwan (441)
26:43	Et venit iterum et invenit eos dormientes	Es iqou, èf mñg & léle okèt alattoc (33ra)	es iqve esmeg · es lile vket alottokban (434)	Efmeg el yewe, es alwan talalaa hñket (441)
26:47b	turba multa cum gladiis et fustibus, missi a principibus sacerdotum et senioribus populi	...foc golèkezèt to2ocèl & rudackal / è2èztettèc a: papi fèdèlmectol (33ra-rb)	...nag sereg to2ocèl es drongokal papok feiedelmitol bol.attatak (434)	...fok fereghek ffegywerekkel, es dorongokkal, boczathwan az papy feyedelmekthwl (441)

Tanulságok

Összegezve: a fordítások párhuzamos adatai, a megoldások fordításokon belül egyértelmű következetességet, talán fordítói tudatosságot is mutatnak. Szépen érvényesül a későbbi szakirodalomban²² felvázolt tendencia: a DöbrK. fordítása nem mindig a MünchK. megoldásait alkalmazza, hanem alapvetően a két „nagy” fordítás között helyezkedik el, és vannak természetesen önálló megoldásai is.

A Huszita biblia szövegeivel foglalkozók a mikrovizsgálatok fényében szeretik felosztani a fordítást a feltételezett két fordító között. (Egyébként egyáltalán nem biztos a szöveg alapján, hogy ketten fordították, de ez egy másik kutatási kérdés.²³) A ragozott határozói igenevek (pl. *látvájok*, *eresztvétek*) használata alapján Szily Kálmán a Máté evangéliumát és még né-

²² KÁROLY 1956a.

²³ Bővebben lásd KOROMPAY Klára (2017), Egy nyitott kérdés, több tudományterület metszéspontjában: az ún. Huszita biblia. In KOVÁCS Eszter, MÉSZÁROS Andor (szerk.), *Husz János és a huszitizmus hatása a magyarországi művelődésben*, Esztergom–Budapest, Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, Vallástudományi Központ – OSzK. 53–63.

hány fejezetet tulajdonít az egyik fordítónak,²⁴ Berrár Jolán pedig a hasonlító kötőszók használata alapján felveti, hogy inkább Máté és Márk evangéliumát fordíthatta ugyanaz a személy²⁵. A passiókat összehasonlítva az *-atta/-ette* jelenléte kapcsán azt találjuk, hogy Máté mellett a Márk evangéliuma is használja bőven (7 adat – 14. fejezet: 37, 40, 42, 62, 67; 16. fejezet: 5, 14), Lukács már kevésbé (4 adat – 22. fejezet: 10, 47, 56, 60), Jánosnál pedig a passió leírásában egyetlen adattal sem találkozunk (az evangéliumban viszont – bizonyos igékre szűrőpróba szerűen rákeresve – igen). Hiába lenne tehát ígéretes szempont ennek a ritka képzőnek a megoszlása a kódexekben, úgy tűnik, a fordítókhoz ez nem visz közelebb.

A képző történetével és használatával kapcsolatban viszont érdekes felvetés, hogy az idézett későbbi nyelvjárási adatok a Székelyföldről származnak,²⁶ és a Münchener kódex nyelvezete kapcsán már felmerültek más székeletes sajtások is.²⁷

Zárásul egy kis kitekintést szeretnék tenni a későbbi korok felé. Mi történik az *-atta/-ette* alakokkal, és általában a kódexirodalomban még olyan nagy számban jelenlevő igenevekkel? Ahogy láttuk is, a szinonim *-ván/-vén* él tovább (napjainkra élőbeszédben inkább csak a *-va/-ve* alak), illetve általános tendencia, hogy a későbbi fordítók az igeneves szerkezetek helyett a mellékmondatos szerkesztésmódot részesítették előnyben. Ennek oka a kifejtettség, amely az anyanyelvű bibliaismeretet segíti, és a reformáció korában különösen fontos szempont volt. A MünchK. két *-atta/-ette* alakot tartalmazó egyetlen mondatát Sylvester János fordítása 6 tagmondatra adja vissza:²⁸

²⁴ SZILY Kálmán (1911), Tamás és Bálint: a Biblia első magyar fordítói, *Magyar Nyelv* 7. 441–445, 441.

²⁵ BERRÁR Jolán (1957), Hasonlító kötőszók a Huszita Bibliában, *Magyar Nyelv* 53. 396–403, 400.

²⁶ Vö. NYÍRI Antal (1953), Ámattunk, émettünk. *Magyar Nyelvőr* 77. 455–459.

²⁷ ERDÉLYI Lajos (1912), Legrégibb Bibliánk nyelvjárásához, *Magyar Nyelvőr* 41. 146–148.; KOC SIS Réka (2013), *A nyelvjárástörténet néhány elméleti-módszertani kérdése, különös tekintettel a Münchener kódexre*, OTDK-dolgozat, kézirat. http://nyelvtortenet.elte.hu/wp-content/uploads/2013/05/Kocsis_Reka.pdf (letöltés: 2018. 05. 04.)

²⁸ A példa forrása: GALLASY Magdolna, HAADER Lea, HORVÁTH László (2018), *Mondattörténet*. In Kiss Jenő, PUSZTAI Ferenc (szerk.), *A magyar nyelvtörténet kézikönyve*. Budapest, Tinta Könyvkiadó. 168–225, 210.

MünchK. 33ra–33rb	Sylvester ÚT. 43a
Meg ɔ è bèzèllèttè im èliuɔ Iudas a tizènkèttɔ kɔʒʒɔl eg	Meg mikoronn ezt mondanā / imè az Iudās <...> eliuta / ki az tizenkēt tanýtuānnak eggik vala /
& ɔ velè foc gɔlèkezèt tɔ2ɔckèl & rudackal / è2èztettèc a· papi fèdèlmectɔl / & a nepecn ^c vènitɔl	ès ɽ uele nag fereg nip fel kišűlt vala tőrűkuel ès fabotokual / es mell fereg boczàttatott vala az papoknak feiedelmitűl / ès az nipeknek vinitűl

Fűggelék

Az *-atta/-ette* képzős határozói igenevek és szinonim megoldásaik a Máté evangéliuma anyagában

Locus	Vulgata	MünchK.	DöbrK.	JordK.
8:14a	Et cum venisset Iesus in domum Petri, vidit socrum eius iacentem	Es miko2 iutotuolna i ^c pète2n ^c hazaba / lata ɔ napat fèkette / (14rb)	–	Ennek vtanna, mykoron yewt vona Jefus peternek hazához, lata hw napat vezteg fekwen, (376)
8:14b	et fabricitatem	& hideg lelettè (14rb)	–	feyet faydalwan (376)
9:9	Et cum transiret inde Iesus, vidit hominem sedentem in telonio, Matthaeum nomine. Et ait illi: ...	Es miko2 innèn èl mentuolna i ^c lata eg Mate nèuɔ èmbe2t a· vamon vlèttè / & mōda nèki... (15ra)	Mikoron menne iesus lata eg mate neɔ embert vamon vlven · es monda neki... (410)	Es mykoron el menne ennen Jefus, lata eg embert ylwen az vamon, Mathe newth, es monda hwneky (378)
13:14	Auditu audietis et non intelletis, et videntes videbitis et non videbitis.	Hallattal hallotoc & nē è2titèc / & latuan lattoc & nē lattoc (19va)	–	Halwan hallyatoc, es nē ertytek, lathwan lattyatoc, es nem yfmerytek (393)
17:5	Adhuc eo loquente ecce nubes lucida obumbravit eos ...	ɔ meg è bèzèllettè im fènès kɔd kɔ2nekeze m̄g ɔtèt... (23rb)	Meeg v zoltaba Ime feñes kɔd aríekba veve vtet... (494)	Myglen ezt bezeellenee, yme fenef ked be bamla hwket... (407)
24:3	Sedente autem eo super montem Oliveti, accesserunt ad eum discipuli secreto dicentes...	ɔ ke· oliuetnac hegen vlèttè / vepen ^c ɔ hoʒia titkon ɔ taneituani monduan... (29va)	–	Mykoron kedeg ylne az oliuetymnek hegyen, yarwlanak eleyben hw tanoythwany tytkon mondwan... (430)
26:12	Mittens enim haec unguentum hoc in corpus meum ad sepeliendum me fecit	me2t / è2èztettè è kènètet èn testem2e èltèmètèndonèc tɔt èngemèt (32rb)	Mert ez · az kenetet en testembe bolatvan · engem temetesre tɔtte (431)	ònthwen kedeg ez azonyallat ez kenetet az en testemre, zerze enghemet el temeteifre (438)

26:26	Cenantibus autem eis, accepit Iesus panem...	Azokkal ke· ic valoralatta / veue a· kenè2èt... (32va)	Ű valoraiok leven kedeg · iesus · fel vön keñeret... (432)	Mykoron azert vaczorálnanak, veve Jef[us] az kyñeret... (439)
26:40	Et venit ad discipulos suos et invenit eos dormientes	Es iouo o taneituañihoz & léle okèt alattoc (33ra)	Es iove az · taneitvañokhoz : es lele vket alottokban (434)	Es yewe az tanoythwanyokhoz, es talala hwket el alwan (441)
26:43	Et venit iterum et invenit eos dormientes	Es iouo ef mg & léle okèt alattoc (33ra)	es iove esmeg · es lile vket alottokban (434)	Esmeg el yewe, es alwan talalaa hwket (441)
26:45	Tunc venit ad discipulos suos...	Tahat iouo o taneituañihoz & lele okèt alattoc (33ra)	– (434)	– (441)
26:47a	Adhuc eo loquente, ecce Iudas unus de duodecim venit	Meg o è bèzellètè im èliouo Iudas a· tizènkètto kòz3o1 eg (33ra)	Meeg v zoltaba Ime Ivdas tizenkettonek èggik · el ivta (434)	Meeg e' bezed zolwan; yme ottan Judas, egy ä tyzenkette kezzel, el ywta (441)
26:47b	turba multa cum gladiis et fustibus, missi a principibus sacerdotum et senioribus populi	...foc golèkezèt tò2ocèkèl & rudackal / è2èztettèc a· papi fèdèlmectol (33ra-rb)	...nag sereg tòròkel es drongokal papok feiedelmitol bolattatak (434)	...fok sereghek ffegywerekkel, es dorongokkal, boczathwan az papy feyedelmekthwl (441)
26:64a	amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei...	Matolfoguā latnotoc kèzditèc èmbe2nè fiat vlètè iftènè iogia fèlòl... (33va)	Matol fogvan meglattatok embernek fiat Isten ereienek iogga felol vlven (436)	Ez may naphwl foghwa lattyatok embernek ffyat ylwen ylteny eronek yogyara (443)
26:64b	...et venientem in nubibus caeli	...& iouètè mènè kòdibèn (33va)	es ioni meñneknek fellegeben (436)	es yewen menyey kòdòkben (443)
26:71	Exeunte autem illo ianuam, vidit eum alia ancilla	O ke· a3 aiton ki menètè lata otet mas lean (33vb)	annak kedeg aiton ki mentebe · lata vtet mas lean (437)	Az kedyglen ky nyomotwan az ayonton, megh lataa hwvet ma' zolgalo lean (444)
27:19	Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor eius dicens	O a itelo zècbèn vlètè kè· / è2èz'te o hozia o felèfegè mòduan (34rb)	Ű kedeg itilo zekben vlteben kvlde v hozia v felesege mondvan (439)	Ylwen kedyglen hw' ytelò zekyben, kylde hozya hw' felefege (445)